

УДК 342 : 502.14 (477) (075.8)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5.8>

Трегубенко Галина Петрівна,

старший викладач кафедри публічного управління, адміністрування та права
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID ID: 0000-0003-3248-3812

Гладченко Дар'я Олександрівна,

студентка IV курсу спеціальності 081 – «Право»
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ

STATE POLICY IN THE SPHERE OF NATURAL RESOURCES IN UKRAINE: ANALYSIS AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

У статті розглянуто теоретичні засади реалізації державної політики в сфері природних ресурсів в Україні; охарактеризовано основні моделі втілення державної політики в сфері природних ресурсів в Україні; визначено фактори впливу на становлення вітчизняної державної політики в сфері природних ресурсів; проаналізовано загальнодержавний та регіональний аспекти державної політики в сфері природних ресурсів в Україні; визначено стратегічні цілі та інструменти реалізації державної політики в сфері природних ресурсів в Україні; досліджено стан євроінтеграційних процесів в сфері природних ресурсів, запропоновано напрямки вдосконалення державної політики в сфері природних ресурсів в Україні. Метою дослідження є удосконалення державної політики у сфері природних ресурсів в Україні шляхом формування та актуалізації нормативно-правового забезпечення, втілення економічних засад природокористування.

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що важлива роль у процесі забезпечення екологічної безпеки України належить запровадженню «Концепції сталого розвитку України», яка передбачає запровадження рамкових вимог щодо запровадження відповідних інструментів, які слугують покращенню навколишнього середовища та умов життєдіяльності населення. Інструментальна доцільність запровадження такої концепції зумовлена низкою об'єктивних факторів, які характеризують сучасний екологічний стан в Україні.

У контексті аналізу оптимізаційних механізмів забезпечення переходу України до умов сталого розвитку окрему увагу також варто приділити запровадженню стратегічно орієнтованої державної екологічної політики, спрямованої на створення та збереження сприятливих умов навколишнього природного середовища. Її оптимізаційними складовими має виступати: підвищення якості життя і поліпшення здоров'я населення, підтримання екологічної рівноваги на території відповідно до прийнятих міжнародних правових екологічних вимог, а також національних і локальних нормативно-правових актів.

Ключові слова: державна політика, природні ресурси, водні ресурси, землі атмосферне повітря, нормативно-правове регулювання, євроінтеграція, інструменти реалізації, моделі втілення, економіка, природокористування, сучасні тенденції розвитку, перспективи, програми забезпечення, правове регулювання, охорона довкілля, доцільне користування.

In the article theoretical principles of realization of public policy are considered in the sphere of natural resources in Ukraine; the basic models of embodiment of public policy are described in the sphere of natural resources in Ukraine; the factors of influence are certain on becoming of home public policy in the sphere of natural resources; the national and regional aspects of public policy are analysed in the sphere of natural resources in Ukraine; strategic aims and instruments of realization of public policy are certain in the sphere of natural resources in Ukraine; the state of eurointegration processes is investigational in the sphere of natural resources, directions of perfection of public policy are offered in the sphere of natural resources in Ukraine. A research aim is an improvement of public policy in the field of natural resources in Ukraine by forming and actualization of the normatively-legal providing, embodiment of economic principles.

As a result of the research, it was established that an important role in the process of ensuring environmental security of Ukraine belongs to the implementation of the "Concept of Sustainable Development of Ukraine", which provides for the introduction of framework requirements for the introduction of appropriate tools that serve to improve the environment and living conditions of the population. The instrumental expediency of introducing such a concept is determined by a number of objective factors that characterize the current ecological state in Ukraine.

In the context of the analysis of optimization mechanisms for ensuring Ukraine's transition to conditions of sustainable development, special attention should also be paid to the implementation of a strategically oriented state environmental policy

aimed at creating and preserving favorable environmental conditions. Its optimization components should include: improving the quality of life and improving the health of the population, maintaining ecological balance in the territory in accordance with accepted international legal environmental requirements, as well as national and local regulatory acts.

Key words: *state policy, natural resources, water resources, land, atmospheric air, legal regulation, European integration, implementation tools, implementation models, economy, nature management, modern development trends, prospects, support programs, legal regulation, environmental protection, appropriate use.*

Постановка проблеми. Природні ресурси в Україні впродовж років потерпають від антропогенних чинників. Такий вплив призводить до порушення нормального функціонування систем навколишнього природного середовища та як наслідок спричиняє шкоду для природно-ресурсного потенціалу розвитку держави, а також ставить під загрозу здоров'я населення. Продовження збереження сировинного характеру економіки та ресурсно-сировинне направлення виробництва значно виснажує природно-ресурсні запаси держави, тому дане явище потребує особливої уваги в здійсненні державної політики.

Формування та реалізація виваженої довгострокової політики в сфері природних ресурсів суб'єктами на різних рівнях за допомогою сукупності методів, засобів та інструментів державно-управлінського впливу відіграє важливу роль у забезпеченні екологічного добробуту суспільства.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Багато вітчизняних та світових науковців приділяли увагу використанню природних ресурсів та надавали ряд рекомендацій щодо вдосконалення раціонального використання цих ресурсів. Зокрема деякі аспекти в сфері здійснення державної політики природо-користування висвітлені в роботах вчених: В. Андрейцев, Г. Анісімова, І. Гаєвський, Л. Горошкова, П. Драгоса, Д. Зеркалов, В. Носік, Н. Кобецька.

Мета статті. Мета дослідження полягає у всебічному теоретико-правовому та практичному аналізі окремих питань впровадження, реалізації та застосування державної політики щодо питань, які становлять проблему використання природних ресурсів. А також визначити стратегії розвитку та напрямки вдосконалення природо-користування в нашій державі, шляхом формування та актуалізації нормативно-правового забезпечення, втілення економічних засад природокористування.

Виклад основного матеріалу. Природні ресурси – це об'єкти природи, які використовуються людиною для виробництва та інших цілей, необхідних їй для задоволення відповідних потреб. Усі природні ресурси мають важливе значення з погляду їх властивостей та характеристик.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»

природні ресурси України є власністю держави [1]. Органи державної влади та місцевого самоврядування виступають деякими посередниками від імені народу України, бо саме через них право власності на природні ресурси реалізується у встановлених межах чинного законодавства.

Законодавством встановлено, що використання природних ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання природних ресурсів.

Відповідно до національного законодавства громадяни мають право загального використання природних ресурсів для задоволення своїх повсякденних, естетичних, розважальних, матеріальних та інших потреб безоплатно. Фізичним особам не потрібно отримувати відповідні ліцензії, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

За спеціальним використанням природні ресурси передаються громадянам, підприємствам, установам та організаціям у володіння, користування або оренду, за умовою отримання дозволу, реєстрації у відповідному встановленому законодавством порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах.

Основним документом, що визначає засади державної політики України у сфері використання природних ресурсів, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. Він запроваджує та закріплює системи управління у сфері природокористування. Державна політика у сфері природних ресурсів спрямована на підтримання безпечного середовища для існування живого і неживого, захист життя і здоров'я людей від негативних наслідків забруднення навколишнього природного середовища, досягнення гармонійних і взаємодіючих відносин між суспільством і природи, охорона, раціональне використання та відтворення природних ресурсів [1].

Важливими актами, що регулюють відносини у сфері природних ресурсів в Україні є також наступні кодекси: Водний кодекс України забезпечує правову охорону вод від засмічення, забруднення, вичерпання і регулює порядок їх використання[9]; Земельний кодекс України, який регулює

охорону і раціональне використання земель [10]; Кодекс України про надра забезпечує раціональне, комплексне використання надр для задоволення потреб суспільства, їх охорону, гарантуючи при цьому безпеку людей та довкілля при користуванні надрами [11]; Кодекс цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій [12]; Лісовий кодекс України охоплює питання збереження, відновлення та раціонального використання лісів [8].

Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища доповнюється Законом України «Про охорону атмосферного повітря», Законом «Про тваринний світ», Законом «Про рослинний світ», Законом «Про аквакультуру», Законом «Про природно-заповідний фонд України», Законом «Про охорону земель». Закон України. «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про екологічну мережу України», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про правовий режим на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Крім того, окремі напрями державної політики в сфері природних ресурсів в Україні визначені також і в інших актах законодавства та документах, що належать до регулювання відповідної сфери. Такими документами є Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р, Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 932-р [7], Концепція створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 825-р, Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 № 675-р тощо [6].

Підзаконними нормативно-правовими актами загальнодержавного значення у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів розмежову-

ються повноваження між центральними та регіональними органами державної влади.

Людина як частина природи має певні права і обов'язки, в тому числі і право на гармонійне довкілля. Проте технологічне навантаження на природне середовище погіршує умови проживання людини, що потребує відповідного інструменту вирішення проблем у сфері природних ресурсів та поліпшення ситуації в Україні та світі

Останніми роками світовою парадигмою у сфері використання природних ресурсів стала концепція сталого розвитку, яка відповідає потребам нинішнього покоління, одночасно враховуючи потреби майбутніх поколінь, таким чином заохочуючи країни до впровадження концепції сталого розвитку. Це закономірність взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» – де окреслюється, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є ключовими умовами сталого економічного та соціального розвитку України Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697–VIII закріплено на стратегічному рівні основні цілі державної екологічної політики.

Стратегічними цілями прийнято вважати пріоритетні напрямки концепції просторового розвитку, що ґрунтуються на відповідних аналітичних показниках, тобто особливостях та потребах тієї чи іншої соціальної групи чи людства. Вибір конкретних стратегічних цілей залежить від напрямків, у яких планується розвиток [3].

До 2025 року заплановано стабілізувати екологічну ситуацію шляхом інтеграції змін у державну систему управління навколишнім середовищем внаслідок реформування державної системи управління навколишнім середовищем, запровадження європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення екологічного обліку та екологічного менеджменту. Система запровадження фінансово-економічних механізмів для стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, запровадження механізмів стимулювання підприємств до підвищення енергоефективності, впровадження електронного урядування, поширення екологічних знань та підвищення екологічної свідомості суспільства, інформатизація суспільства у сфері охорони навколишнього середовища та природоохорунування на всіх рівнях.

До 2030 року планується досягти серйозних змін у покращенні стану навколишнього природного середовища шляхом встановлення балансу між соціально-економічними потребами та викликами у сфері охорони навколишнього середовища, тим самим підвищивши Забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства. Сталий розвиток бізнесу та населення надасть подальшого імпульсу соціально-економічному розвитку України [2].

За останніми показниками моніторингових спостережень Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів в своїй доповіді окреслило стан впливу використання природних ресурсів на території держави. За даними моніторингових спостережень Центру контролю та профілактики хвороб, у міських поселеннях 4,2% проб (7121 із 170546) атмосферного повітря містять забруднюючі речовини у концентраціях, що перевищують гранично допустимі (4,2% – 7684 із 180913 у 2021, проти 3,8% – 9076 із 240989 у 2020), у сільських поселеннях – 05% (проти 0,9% у 2021, 1,3% у 2019, 1,1% у 2020).

За результатами узагальнення даних державного обліку водокористування у поверхневій воді об'єкти виявлено скинути 4684,6 млн. куб. м стічних вод, у тому числі: забруднені складають 541,5 млн. куб. м (11,6%), нормативноочищені – 1430 млн. куб. м (30,5%) та нормативно-чисті без очистки – 2712,9 млн. куб. м (57,9%).

Виявлено в ґрунті вміст токсикантів промислового походження важких металів. Всього було відібрано і проаналізовано 631 пробу ґрунту на вміст шести важких металів – кадмію, мангану, свинцю, нікелю, міді та цинку [4].

Зважаючи на значно негативні дані показники забрудненості природних ресурсів нашої держави, постає нагальна потреба у врегулюванні певної чіткої стратегії забезпечення контролю з боку держави у використанні цих ресурсів.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», окреслює економічні, правові та соціальні основи організації природокористування й зазначає такі права громадян: на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на прийняття участі в обговоренні проєктів законодавчих актів, одержання повної та правдивої інформації про стан навколишнього природного середовища та його впливу на життя та здоров'я громадян, подання позовів до державних органів про відшкодування збитків по спричиненню шкоди здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє середовище та інші права.

Також Законом визначається пріоритетність додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності, екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій. Підкреслено важливість збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів.

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII, що набрав чинності 31.03.2019, для виходу України на міжнародні та європейські ринки передбачено здійснення наступних заходів, що гарантують впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям: в сфері використання природних ресурсів, створення репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі за рахунок екологічного відновлення порушених, засоленних і деградованих ґрунтів, а також розширення заповідних територій для збереження їх природного стану.

Запозичення і реалізація основних принципів екологічної політики ЄС в Україні є нагальною потребою подальшого розвитку нашої держави на умовах сталості. Позитивним моментом є те, що здійснення екологічної політики ЄС покладена на природоохоронні інституції загальноєвропейського значення.

Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною активізувало подальшу співпрацю ЄС і України в сфері модернізації державного управління екологічною політикою України.

Україною підписано документи Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, Всесвітнього саміту зі сталого (збалансованого) розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році та документи Конференції ООН зі збалансованого розвитку в Ріо-де-Жанейро у 2012 році.

Нині під егідою ООН розробляється концепція єдиного правового механізму екологічно безпечного планетарного природокористування, яке враховує природно-кліматичні й соціально-економічні особливості окремих регіонів і країн. Розв'язання міжнародних спорів і суперечностей у галузі екологічної безпеки відповідно до міжнародного екологічного права передбачає спільну цілеспрямовану діяльність зацікавлених сторін, щодо відновлення сприятливого життєвого середовища [5].

Висновки. Отже сучасна екологічна ситуація в Україні чітко визначає важливість до стійкої державної політики та регулювання процесів суспільних відносин в сфері використання природних ресурсів. Тож пріоритетним напрямком на найближчу перспективу вбачається у розробці концепції формування екологічної культури населення, що визначить цілі, завдання, принципи та напрямки формування доцільного ставлення громадян до навколишнього середовища та природокористування.

Вкрай ефективним може бути правове забезпечення, щодо обов'язкового надання громадянам освітніх компетентностей в сфері екології на шаблях вищої та середньої освіти з відповідним розробленням повного методичного забезпечення

Не менш доцільним буде розробка програм, які забезпечать перехід від сировинної експлуатації природних ресурсів до альтернативних та безпечних джерел виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 19991 № 1264-ХІІ. Редакція від 08 жовтн. 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 28.11.2023).
2. Тішкова Н.Л. Реформування державного управління охороною навколишнього середовища в контексті Європейської інтеграції України : дис. на здобуття к. держ. упр. : 25:00:01 / : дис. на здобуття д-ра. держ. упр. : 25:00:02 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2021. 43 с.
3. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року : Аналітична доповідь. Київ : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.
4. Міністерство екології та природних ресурсів України: Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році URL:<https://mepr.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>
5. Louis J. Kotzé (2012). Arguing Global Environmental Constitutionalism. *Transnational Environmental Law*, 1. pp 199–233. URL: <http://journals.cambridge.org/>.
6. Концепція загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 № 675-р [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/675-2004-%D1%80>.
7. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 932-р [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80>.
8. Лісовий кодекс України : від 21 січн. 1994 р. № 3852-ХІІ Редакція від 23 березн. 2023 р: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
9. Водний кодекс України : від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР Редакція від 17 верес. 2023 р: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
10. Земельний кодекс України : від 25 жовтня 2001 року № 2768-ІІІ Редакція від 17 верес. 2023р. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
11. Кодекс України про надра : від 27 липня 1994 р. № 133/94-ВР Редакція від 01 жовт. 2023р. : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр>.
12. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс : від 02 жовтня 2012 року № 5403VI Редакція від 27 лист. 2023р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5403-17>